

УДК 34(093)

Олександр УДОД, Михайло ЮРІЙ

**ГОСПОДАРИ І МАРГІНАЛИ:
МАРГІНАЛІЗАЦІЯ І АКУЛЬТУРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО
СОЦІУМУ В УМОВАХ НАРОСТАННЯ ІМПЕРСЬКИХ АМБІЦІЙ
РОСІЇ В XVII – XVIII ст.**

У статті йде мова про вплив української культури в XVII – XVIII ст. на становлення і розвиток російської культури і її маргіналізації, як і маргіналізація українського соціуму в імперському полі Росії.

Ключові слова: погранична культура, маргінальність, акультурація, українізація, особистість.

Александр УДОД, Михаил ЮРИЙ

**ХАЗЯЕВА И МАРГИНАЛЫ:
МАРГИНАЛИЗАЦИЯ И АКУЛЬТУРАЦИЯ УКРАИНСКОГО
СОЦИУМА В УСЛОВИЯХ НАРОСТАНИЯ ИМПЕРСКИХ
АМБИЦИЙ РОССИИ В XVII – XVIII вв.**

В статье идет речь о влиянии украинской культуры в XVII – XVIII вв. на становление и развитие русской культуры и ее маргинализация, как и маргинализация украинского социума в имперском поле России.

Ключевые слова: пограничная культура, маргинальность, аккультурация, украинизация, личность.

Olexandr UDOD, Mykhaylo YURIY

**HOSTS AND MARGINALS:
MARGINALISATION AND ACCULTURATION
OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE GROWTH OF RUSSIAN
IMPERIAL AMBITIONS IN THE XVII – XVIII CENTURIES**

The article is about the influence of the Ukrainian culture on becoming and development of the Russian culture in 17-18 st. and its marginalisation as well as marginalisation of Ukrainian society in the Imperial Russia.

Keywords: boundary culture, marginality and acculturation, ukrainisation, personality.

Українське суспільство завжди належало до трансграничного регіону. Трансграничний регіон – це підсистема більш масштабної системи, якою є країна. Володіючи емерджентністю, тобто такими властивостями цілого, які не містяться в складових його елементах, трансграничний регіон пов'язує культури двох або й більше пограничних областей суміжних держав. Подібний регіон породжує «свою» систему, яка має історію формування і структуру, що складається з кількох елементів, кожен з яких виконує свої функції і, відповідно, пов'язаний з іншими елементами [15, с.61].

Функціонування трансграничного регіону нерозривно пов'язане з феноменом «пограничної» культури, оскільки саме така культура сприяє

міжкультурній взаємодії і синтезу. Пограничні культури – це поліетнічні, переважно, об'єднання, які склалися впродовж багатьох століть і навіть тисячоліть внаслідок симбіозу – синтезу не тільки близькородинних, але й таких, що генетично далеко існують одна від одної.

Багато вітчизняних учених, такі як С. Кримський, Ю. Павленко, М. Попович та інші, дотримуються думки, що пограничні цілісності становлять продукт взаємодії різних культур, цивілізацій як у просторовому, так і в часовому вимірах.

Особливість історичного досвіду народів – носіїв пограничної культури – полягає у підвищеній здатності до існування і взаємозбагачення різних етносів, релігійних, соціальних та інших груп, здатності, що прокладає дорогу до культурного симбіозу.

Будучи «культурою на перехресті», культура трансграничного регіону виникає як погранична, адже така культурна цілісність дає їй здатність вбирати в себе різні елементи прикордонних культур сусідніх національних держав, не руйнуючи їх, а шліфуючи, притираючи одну до одної, виявляючи потенційні загальні точки. Культура трансграничного регіону, будучи гетерогенною, формує відповідну людину, яку називають маргінальною (пограничною, периферійною тощо).

У даному випадку маргінальність не пов'язують з процесом декласованості і люмпенізації, а мають на увазі людину, що живе і свідомо бере участь у культурному житті й традиціях двох різних народів. Ця людина – на порубіжжі двох культур, які нерідко конфліктують між собою, і двох суспільств, що ніколи повністю не співпадуть. Вона є продуктом природного культурного процесу – взаємодії культур, що розширяється. Американський соціолог Р. Парк поняттям «маргінальна людина» позначив «... такого суб'єкта, який з'являється в той час і в тому місці, де з конфлікту рас і культур починають виникати нові співтовариства. Доля прирікає цих людей на існування у двох світах одночасно. Така людина невідворотно стає індивідом з більш широким горизонтом, більш незалежними і раціональними поглядами» [10, с. 296].

Необхідно зазначити, що маргінальність нерозривно пов'язана з процесом міграції. Людина певної культури змушена засвоювати інші щодо неї культурні цінності, соціальні ролі, спосіб життя. Життя мігранта, що постійно стикається з «чужою культурою», становить певний «культурний гібрид». В уявленні Р. Парка, маргінальна людина – іммігрант. Головне, що визначає природу маргінальної людини, це відчуття соціальної дихотомії, роздвоєності, яка має відносно неперервний характер [11, с. 355].

Ідея Р. Парка була розвинута і перероблена Е. Стоунквістом, який розглядав маргінальну людину як ключового суб'єкта в контактах культур. «Намагаючись інтегруватися в домінуючу групу суспільства, члени підпорядкованих груп залучаються до її культурних стандартів: «культурні гібриди», що таким чином формуються, невідворотно опиняються в «маргінальній» ситуації» [13, с. 218]. Соціокультурне середовище транс-

граничного регіону – це сфера, де дві культури переплітаються і де культура, що засвоює простір, комбінує й об'єднує особливості двох культур.

І в центрі цього сплетіння – маргінальна людина, яка бореться за те, щоби бути ключовою фігурою «між двох вогнів».

Саме акультурація передбачає дво- (мульти-) культурність, що досягається внаслідок засвоєння нової культури на додаток до першопочаткової і визначається як процес взаємовпливу культур, сприйняття одним народом, етносом (повністю або частково) культури іншого. Цим акультурація відрізняється від асиміляції, яка допускає втрату культурної специфіки нації або етнічної, конфесійної чи будь-якої іншої групи.

Акультуранти включаються в лоно іншої культури, доповнюючи свій первинний потенціал новим, при цьому для культури, що віддає, акультурація є дієвим способом збереження і розвитку в нових умовах, а для культури, що приймає, – це доступ для додаткових ресурсів розвитку за рахунок збільшення в своєму складі різнобічного, іншого.

Реально існуючи в «двох світах», маргінальна людина володіє такою специфічною властивістю, як транзитність. Транзитність передбачає передачу культурами досвіду одна одній, тим самим просіюючи через грубі або тонкі «сита» прийняти і протидіяти з боку культур, що сприймаються [3, с. 47-48].

Наші деякі роздуми з приводу маргінальності й акультурації зроблені тільки з однією метою: побачити в подальшому, як відбувався вплив української культури на російську і хто в даному випадку виступав господарем, а хто маргіналом у процесі становлення самої російської культури. Звичайно, при цьому не треба виключати й соціальний бік процесу, але про це нижче.

Проблемі впливу української культури на російську приділяли і приділяють увагу як російські, так і українські дослідники. Зокрема, це О. Міллер, М. Трубецької, П. Савицький, Л. Софронова, Т. Яковлева, Г. Касьянов, З. Когут, Ю. Павленко, С. Плохій, М. Попович, Т. Яковенко та інші. З російського боку деякі аспекти цієї проблеми, на наш погляд, непогано висвітлив М. Трубецької.

Загальновідомо, що впродовж XV, XVI і першої половини XVII ст. культура України і культура Росії розвивалися настільки різними шляхами, що до половини XVII ст. різниця між цими двома культурами була надзвичайно глибокою. Українці вважали московську редакцію російської культури зіпсованою через безграмотність росіян, дорікали останнім у відсутності шкіл. Росіяни, зі свого боку, також вважали українську культуру зіпсованою через єретичний латинсько-польський вплив. Царизм розумів, особливо після Переяславської ради, що реформу у сфері освіти, як і культури в цілому, необхідно проводити і без цього не обійтися. «Тому, практично, – писав М. Трубецької, – питання зводилося до того, яку з двох редакцій руської культури варто цілком прийняти, і яку цілком заперечити. Вирішувати повинен був уряд, тобто, в кінцевому результаті,

цар. Уряд став на бік українців, що з політичної точки зору було цілком правильно: невідворотне невдоволення великоросів могло призвести тільки до бунтів суто місцевого характеру, тоді як невдоволення українців могло значно ускладнити і навіть зробити неможливим справжнє приєднання України» [14, с.363].

Але, ставши на сторону українців, царизм зробив у напрямку визнання «правильності» редакції української культури тільки перші кроки. Щоправда, це були найвідповідальніші кроки – «виправлення богослужбових книг» (тобто заміна московської редакції цих книг редакцією українською) і вся реформа Никона.

У цій галузі була проведена повна уніфікація, при цьому великоруське було замінене українським. Але в інших галузях культури і життя такої уніфікації до Петра проведено не було. Тільки після того, як Петро поставив собі за мету європеїзувати російську культуру, була використана редакція української культури, яка на той час була наповнена елементами європейської культури.

Отже, стара великоруська культура при Петрі померла, та культура, яка з вказаних часів живе і розвивається в Росії, є органічним і безпосереднім продовженням не московської культури, а київської, української культури. Це можна простежити по всіх галузях культури. Візьмемо, наприклад, літературу. Літературною мовою, яка застосовувалася в словесній, релігійній і в науковій літературі як в Україні, так і в Росії, була мова церковнослов'янська. Але редакція цієї мови в Києві і в Москві до XVII ст. була різною як щодо словникового складу, так і щодо синтаксису й стилістики. Вже при Никоні київська редакція церковнослов'янської мови витіснила московську у богослужбових книгах. Пізніше це витіснення спостерігається і в інших видах літератури, так що тією церковнослов'янською мовою, яка стала підставою для російської літературної мови петровської і післяпетровської епохи, є саме церковнослов'янська мова київської редакції.

Тепер з приводу поетичної традиції. В Московській Русі вона існувала, але переважно в усній формі. Віршування було не силабічне і не тонічне, а ґрунтувалося на тих самих принципах, що панували в російській народній пісні. Водночас в Україні склалася інша, книжна поетична традиція, близька до польської, і тому обґрунтована на силабічному віршуванні і на вживанні рими. Писались ці вірші як розмовною мовою, так і церковнослов'янською. В Росію такі українські вірші проникали ще до Петра: популярні були, наприклад, вірші Симеона Полоцького. В Москві з'явилися навіть наслідувачі цього типу поезії, як, наприклад, Сильвестр Медведєв.

Починаючи з петровських часів, стара російська поезія відійшла в народ, а для вищих (у культурному розумінні) верств суспільства віднині почала застосовуватися тільки поетична традиція, що вела свій початок від українських силабічних віршів церковнослов'янською мовою.

Щодо прозаїчної культури, то тут ми також спостерігаємо вплив української, яка мала здебільшого характер перекладної з польської і західноєвропейської. В післяпетровський період уся російська література успадкувала саме цю традицію української літератури, а місцева, московська, зникла, так і не встигнувши розвинутись. Невідомо також, чи існувало в московській ораторське мистецтво. Проповіді протопопа Авакума з великою умовністю можна зарахувати до цього типу мистецтва. Але ця традиція не має нічого спільного з традицією схоластичної риторики, започаткованої в Україні братськими школами і Могилянською академією. Москва ознайомилась з цією проповідницькою практикою задовго до Петра. При Петрі ж знамениті оратори-українці Феофан Прокопович і Степан Яворський кінцево закріпили цю традицію. Вся російська риторика післяпетровського періоду (як церковна, так і світська) започатковується саме з української традиції. Нарешті, література драматична в допетровську епоху була тільки в Україні. В Москві своєї драматичної літератури не було: при дворі ставились, і то досить рідко, драматичні твори українських авторів, наприклад, Симеона Полоцького. Російська драматична література післяпетровського періоду генетично пов'язана саме з українською шкільною драмою. Таким чином, ми бачимо, що у всіх своїх галузях російська література є прямим продовженням української літературної традиції.

Таку саму картину ми спостерігаємо і в інших видах мистецтва – у сфері музики, як вокальної (переважно церковної), так і інструментальної; у сфері малярства (де російська традиція продовжувала жити тільки у старообрядців, а весь післяпетровський іконопис і портретне малярство беруть початок з української традиції) і у сфері церковної архітектури. Але це запозичення української традиції спостерігається не тільки в мистецтві, але й у всіх інших сторонах духовного і культурного життя післяпетровської Росії. Ставлення до релігії і напрям розвитку церковної й богословської думки, природно, повинні були сприйняти українськість, якщо саме західноруська редакція руського богослужіння ще при Никоні була визнана єдиноправильною, якщо Могилянська академія була місцем вищої духовної освіти, і якщо більшість руських ієрархів довгий час були саме вихованцями цієї академії. Українською була і традиція післяпетровської російської школи, методів духу і складу виховання. Насамкінець, характерно, що і погляд на стару російську культуру, засвоєний у післяпетровську епоху, був за походженням своїм українським: про культуру допетровської Росії було прийнято висловлювати ті самі думки, які в XVII ст. висловлювали «учені» українці.

Отже, на межі XVII і XVIII ст. відбулася українізація російської духовної культури. Різниця між українською і московською редакціями культури була знищена шляхом викорінення останньої [14, с.363-367].

Водночас вплив української культури на становлення російської культури виражався не тільки у сфері мистецтва, літератури, церковного життя тощо, але й у сфері ідеології, що достатньо повно показано З. Когутом.

Сказане стосується того, що не московські писарі, а саме українські клірики почали пов'язувати Україну з Росією через комбінацію історії (Київська Русь), династії (Рюриковичі), релігії (православ'я) і навіть розмитого уявлення про етнічність («слов'яно-російський народ»). Частина українського духовенства хотіла втягнути Росію в українські справи, зберігаючи при цьому власні культурні і політичні традиції. Духовенство цікавилось головним чином Slavia Orthodoxa – світом, заснованим на православній вірі, церковнослов'янській мові літургії та високій культурі. Частина цієї еліти хотіла заручитися захистом єдиного справді незалежного монарха, Московського царя, від постійних переслідувань, яке відчувало православне населення римо-католицької Речі Посполитої.

Саме ця еліта створювала ідеологічні чинники, які пов'язували Московського царя зі світом Slavia Orthodoxa. Ці чинники були в загальних рисах окреслені в 1620-х рр. і отримали подальший розвиток упродовж двох десятиліть після Визвольної війни 1648 р. і Переяславської угоди 1654 р. В Переяславі Б. Хмельницький визнав верховенство влади Московського царя в обмін на обіцянку поважати українські «права і свободи». Українське духовенство формувало свої погляди на тлі запеклої боротьби Московії і Польсько-Литовської держави за контроль над Україною.

Найбільш впливовим твором, що зводив разом династію, православ'я і «слов'яно-російський народ», був «Синопис», уперше надрукований у друкарні Києво-Печерського монастиря в 1674 р. Нагадуючи історичні зв'язки України з Рюриками і православною вірою, «Синопис» розглядав українську частину Русі, або, як її почали називати в 1670 – 1680-х рр., «Малоросію», в рамках широкого «загальноросійського контексту». Хоча цей твір визнає суттєві етнічні відмінності між різними гілками Русі, він все ж об'єднував ці народи в спільний «слов'яно-російський народ», що населяв територію, яка керувалася наслідниками Рюрика. Територія Рюриків визначалася як «Росія» і включала в себе як Московію, так і Малоросію (Україну). Автор далі дає зрозуміти, що Росія і весь російський народ повинні бути під владою православного самодержця – Московського царя, що бере початок від Рюрика (той факт, що царі більше не були Рюриковичами, а представляли династію Романових, не згадувався).

Історична концепція «Синописа», яка спочатку створювалася відповідно до очікувань і інтересів української церковної еліти, насправді забезпечила династичну імперію широким історичним контекстом і самосвідомістю. Багато авторів вважають «Синопис» першим історичним підручником, написаним у Росії. Цей твір був надзвичайно популярним: до 1836 р. він витримав близько тридцяти перевидань, з яких двадцять одне було здійснене у Санкт-Петербурзі. Хоча пізніше російські історики висловлювались критично з приводу «Синопису» як історичного тексту, його центральна концепція продовжувала служити підставою росій-

ській імперській історіографії і забезпечувати історичну й політичну легітимність імперії [6].

Водночас висловлена авторами «Синопису» точка зору з приводу родинності України і Росії не була єдиною. Між сімнадцятим і початком дев'ятнадцятого століття інша частина представників вищого українського суспільства виробила власний погляд на цю проблему. Не заперечуючи цієї близькості, автори останньої теорії наполягали на політичній і соціальній самотності України. Така точка зору знайшла своїх виразників в основному серед української світської політичної еліти, козацької старшини, яка керувала Україною як державою, що користувалася *de facto* автономією за умовами Московсько-Чигиринської угоди і Березневих статей 1654 р. Ця еліта створила новий історіографічний жанр – козацькі літописи. Дві найбільші впливові праці в цьому жанрі були написані Григорієм Грабянкою (1710 р.) і Самійлом Величком (1720 р.).

В останній чверті XVIII ст. автономія Гетьманщини і полково-сотенний устрій козацтва було ліквідовано, що викликало потужний спротив козацької старшини і новий сплеск історичних доробок. Найважливішою працею цього періоду, що належить до початку XIX ст., була анонімна «Історія Русів». Головна теза цієї праці зводилася до того, що Українська Русь і малоросійський народ мали природне, моральне та історичне право на власний політичний розвиток. Більше того, ця нація Південної або Української Русі існувала як політичне ціле з часів Києва: «оскільки відомо, що раніше ми були те, що тепер Московці: уряд, першість і сама назва Русі від нас до них перейшли» [5, с.204]. Народ південної Русі вів самостійне життя під владою своїх князів доти, доки татарська загроза не змусила їх вступити в договірні відносини з Литвою і Польщею «як рівних з рівними». «Історія Русів» [5, с.209] застосовувала ту саму теорію договірних відносин до Переяславської угоди й утверджувала автономність наступного існування Малоросії в складі Російської імперії [5, с.229]. Таким чином, Україна ніколи не була завойованою, але вступала послідовно в союзи з Литвою, Польщею і Московією як вільний і рівноправний партнер [6].

Повертаючись до вищенаведених роздумів з приводу маргінальності, виходячи зі сказаного, можна побачити, що маргінальною в даному випадку виступає російська сторона як у сфері культури, так і у сфері ідеології, а господарем була українська сторона.

Але це ще не все. Беручи до уваги той вплив, який справила українська культура на російську, а також позицію частини української еліти, відмінну від авторів «Синопису», що висловила свої погляди на незалежну історію України, можна сказати – в кінці XVIII ст. в Російській імперії склалася стабільна маргінальна ситуація. За визначенням американського соціолога О. Антоновського, сутність маргінальної ситуації полягає в таких положеннях і процесах: «1) дві культури перебувають у тривалій взаємодії; 2) одна з них є домінуючою; 3) представники підпорядкованої

культури мають вільний доступ до пануючої культури; 4) спосіб життя і образ представників контактуючих культур не завжди сумісні; 5) бар'єри між двома культурними групами не щезають через дискримінації, з одного боку, і фактори утримання в попередніх соціально-культурних рамках, з другого боку; 6) конфлікт, продовжуючись із покоління в покоління, посилює і закріплює маргінальну ситуацію» [1].

Як бачимо, перераховані риси маргінальної ситуації повністю відповідають тій ситуації, що склалася в Російській імперії в кінці XVIII ст.

Водночас ми повинні подивитися на цю проблему значно ширше. Маргінальна особистість не обов'язково є породженням винятково двох різних культур, вона може бути результатом також інших факторів, наприклад, соціальних, коли особистість перебуває на межі соціальних сфер. Іншими словами, соціальна невідповідність має розглядатися як окремий, самостійний фактор породження маргінальної ситуації і маргінальної особистості, в даному випадку такої, що належить до двох різних соціальних груп, які мають різні цінності, цілі, рівні життя.

Порушуючи цей аспект маргінальності, ми маємо на увазі ту ситуацію, яка склалася в українському суспільстві, – після ліквідації Гетьманщини і українська почала претендувати на зрівняння її в правах з російським дворянством.

Як відомо, українська еліта від самого початку формувалася як служилий стан і ним залишилася. Зі створенням напівнезалежної козацької держави на пізніших етапах революції Б. Хмельницького козацька старшина і залишки шляхти мали укомплектувати військовий та адміністративний апарат нового політичного утворення. На 1680-ті роки нащадки цих посадовців настільки відрізнялися від рядового козацтва, що сформували окрему соціальну верству, з якої походили майже всі службовці Гетьманщини.

Ця нова еліта отримала офіційне визнання як Значне військове товариство. Щоб залучити їх до обов'язкової служби, всіх значних військових товаришів було внесено до офіційного реєстру. Коли один із представників цієї верстви обіймав військову або адміністративну посаду, його викреслювати з реєстру, оскільки він уже не міг виконувати обов'язки свого стану. За винятком старих і немічних, кожен значний військовий товариш був військовозобов'язаним у воєнний час і мав виконувати різні додаткові обов'язки мирного часу: нести кур'єрську службу, бути суддею або судовим слідчим тощо.

На 1720-ті Значне військове товариство остаточно перетворилося на трирівневу ієрархічну структуру. Еліта найвищого рангу, що походила з найзаможніших і найвпливовіших родин Гетьманщини, дістала назву «бунчукові товариші». Вони підкорялися безпосередньо гетьману і, отже, не підлягали місцевій адміністрації Гетьманщини. Майже всі найвищі службовці – генеральна старшина, полковники і полкова старшина – походили з лав бунчукових товаришів. На середньому щаблі перебували

численніші військові товариші, які підлягали юрисдикції центрального керівного органу Гетьманщини – Генеральної військової канцелярії. Сотників і старших канцелярних чиновників зазвичай набирали серед них. Найнижчий, найчисельніший щабель становили значкові товариші, котрі підлягали владі полковника. Вони займали посади нижчої полкової старшини і канцеляристів.

У 1760-х рр. українська еліта нараховувала від 2100 до 2300 дорослих чоловіків. Згідно з реєстром 1763 р., на той час був 221 бунчуковий товариш, 329 військових товаришів і 722 значкових товаришів. Сюди треба додати українських військових та адміністративних посадовців, оскільки на час служби їх було викреслено з реєстру Значного військового товариства. Генеральна старшина, полковники та полкова старшина нараховували близько 800 осіб. Сотники та старші канцеляристи – близько 180 осіб. Оскільки деякі канцеляристи Генеральної, полкових і сотенних канцелярій також походили зі значкових товаришів, але ці посади могли обіймати також рядові козаки або сини священиків, важко підрахувати, скільки з майже 300 канцеляристів різних рангів були значковими товаришами. У 1760-х роках зі всього населення, що перевищувало один мільйон дорослих чоловіків, приблизно 300 осіб належали до найвищої аристократії і мали доступ до посад вищого і середнього рівнів в українській адміністрації, тоді як ще 500 чоловіків могли обіймати деякі посади середнього рівня і більшість посад нижчого рівня. Нарешті, 1300-1500 осіб складала дрібне шляхетство з доступом лише до найнижчих посад у Гетьманщині [7, с. 47-50].

Будь-які спроби української еліти зберегти свою автономію не дали позитивного результату і тому в подальшому вона намагалася влитися в російське дворянство, ставши йому рівнозначним. Це сталося 1775 р., коли були скасовані українські інституції і запроваджений губернський регламент. Оскільки місцева знать мала відігравати в новій провінційній адміністрації провідну роль, царська влада змушена була визнати українську еліту, яка швидко влилася в імперське дворянство [7, с. 47-50].

Критерії імперського уряду щодо визнання українських чинів були нечіткі, і є докази, що реєстрацію українських дворян супроводжували різні зловживання: хабарі, фальшування родоводів і підробка документів. У польській частині України існували «фабрики документів», які створювали і продавали документи про родоводи, грамоти кандидатам на дворянство [4, с. 186]. Це призвело до того, що чисельність нових дворян швидко зростала, наприкінці 1790-х сягнувши 23000-25000 [7, с. 47-50].

Повна інкорпорація української шляхти в російське дворянство відбулася після того, як Катерина II в 1785 р. видала «Грамоту дворянству». Саме з цього часу, ставши частиною російського дворянства, українська шляхта могла здобути велику частину тих привілеїв, на які вона претендувала вже понад сто років. І не дивно, що значна частина цієї шляхти не просто влилася в нову владу, вона асимілювалася, оскільки вважала, що

дотримання традицій автономізму – анархізм, оскільки майбутнє Гетьманщини неминуче пов'язано з долею імперії в цілому. Вони почали розглядати Російську імперію як свою країну – імперію, яку так багато українців, починаючи з Феофана Прокоповича, допомагали розбудувати. Серед прихильників цієї позиції були найвизначніші постаті Гетьманщини й Російської імперії: Олександр Безбородько, Петро Завадовський, граф Іван Гудович, Дмитро Трощинський, граф (пізніше князь) Віктор Кочубей, Григорій Милорадович, а також численні менші видатні особи [9, с.155].

Частина з цієї нової знаті, як, наприклад, князь Віктор Кочубей, навіть висловлювали зневагу до своїх етнічних коренів. В. Кочубей як канцлер державної ради у 1830-х рр. перешкоджав відновленню козацьких військових утворень. Він пояснив свою позицію в листі до українського генерал-губернатора князя М.Г. Репніна: «Хоч я з народження і хохол, але я більше росіянин, ніж хто інший... Мое звання і посада, яку я обіймаю, ставлять мене вище всіляких дрібних міркувань. Я дивлюся на справи Ваших губерній з погляду загальних інтересів нашої країни. Мікроскопичні види – не моя справа» [12, с.145].

Але була й інша частина української еліти, яка хоч і влилася в російську владу, водночас намагалася дотримуватися любові до своєї вітчизни, перебуваючи в опозиції до імперських порядків [7, с.65-67].

Але як би там не було, маргінали, в даному випадку, вже в соціальному аспекті була українська сторона, а господарем – російська.

Ми зіткнулися з ситуацією, яку можна охарактеризувати як маргінальну територію за визначенням американського дослідника М. Голдберга: «Це регіон, де одна культура домінує над іншою, а в соціальному аспекті представники домінуючої культури є підлеглими чужій владі, що інтегрує культуру підлеглих» [2, с.52-58].

Треба зауважити, що ця (маргінальна) територія для Росії і України зберігається і нині. Російська сторона постійно маргіналізується через відчуття власної вторинності в культурному та ідеологічному становленні і неможливості до кінця розчинити в собі український народ.

Українська маргінальність глибша. Перебуваючи в складі Російської імперії, а потім СРСР, Україна ще більше поглиблювала свою маргінальність. На нашу думку, ступінь маргінальності залежить від трьох факторів: 1) реального соціального становища; 2) соціальних установок, ставлення до ситуації; 3) психологічних особистісних характеристик.

По суті, всі ці три фактори ми розглянули на прикладі української шляхти, що влилася в російське дворянство.

Американські соціологи А. Керкхофф і Т. Маккормік дають своє визначення маргінальної особистості: «По суті, маргінальна людина, та, яка використовує групу, членом якої вона не є, як референтну групу, групу, в яку вона прагне бути прийнятою і в якій хоче утвердитися» [8, с.50]. Все як у нашому випадку.

Далі ж науковці висловили думку, що «в будь-якій маргінальній ситуації домінантна група визначає «правильну позицію» для підпорядкованої групи» [8, с.50]. Це означає, що життєве й психологічне благополуччя підпорядкованої групи забезпечується тією мірою, якою психологічні і поведінкові установки цієї групи не суперечать установкам та інтересам домінантної групи.

Все це ми бачимо на прикладі нашої історії і продовжуємо спостерігати за нашою українською елітою, яка вже будучи незалежною, впродовж двадцяти років через свою маргінальність так і не визначилася з орієнтацією: Схід-Захід.

Джерела та література: 1. Antonovsky A. Toward a Refinement of the «Marginal Man» Concept. *Social Forces*. 1956. Vol. 35, №1; 2. Goldberg M. A. Qualification of the Marginal Theory. *American Sociological Review*. 1941. Vol. 6, №1. – P. 52-58; 3. Емченко Д. Г. Маргінальний человек в контексте культуры трансграничного региона // *Вестник Челябинского государственного университета*. – 2009. – №11. – С. 47-48; 4. Ефименко А. Малорусское дворянство и его судьба // Ефименко А. Южная Русь: Очерки, исследования и заметки. – СПб., 1905. – Т. 1. – С. 186; 5. История Руссов, или Малой России. – М., 1846. – С. 204; 6. Див.: Когут З. Истоки парадигмы единства: Украина и создание русской национальной истории (1620-е – 1680-е гг.) // [http:// www.ukrhistory.narod. ru/texts/kohut-1.htm](http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/kohut-1.htm); 7. Див.: Когут З. Истоки парадигмы единства: Украина и создание русской национальной истории (1620-е – 1680-е гг.) // [http:// www.ukrhistory.narod. ru/texts/kohut-1.htm](http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/kohut-1.htm); 8. Kerckhoff A. and McCormick Th. Marginal Status and Marginal Personality. *Social Forces*. 1955. Vol. 34, №1. – P. 50; 9. Оглоблин О. Люди старої України. – Мюнхен, 1959. – С. 155; 10. Парк Р. Культурный конфликт и маргинальный человек // *Общественные науки за рубежом. Социология*. – М., 1998. – №2. – С. 296; 11. Park, R. E. *Race and Culture*. Glencoe: Free press, 1950. – P. 355; 12. Стороженко Н. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в. // *КС*. – 1897. – №11. – С. 145; 13. Stonequist, E. V. *The marginal man. A Study in personality and culture conflict*. N. Y.: Russel & Russel, 1961. – P. 218; 14. Трубецкой Н. С. К украинской проблеме. *История. Культура. Язык*. – М., 1995. – С. 363; Цукерман В. С. Из работ прошлых лет//Сборник статей. – Челябинск, 2007. – С. 61.

УДК (94(478)«1388/1775»

Михайло ЧУЧКО

**СУЧАВА У КІНЦІ XIV – ТРЕТІЙ ЧВЕРТІ XVIII ст.:
ВІД «СТОЛЬНОГО ГРАДА» МОЛДАВСЬКИХ ВОЄВОД
ДО ПОВІТОВОГО ЦЕНТРУ БУКОВИНИ**

Стаття присвячена ключовим моментам історії міста Сучави – побратима Чернівців. Сучава розташована в південній Буковині, на північному сході Румунії. Протягом майже 200 років місто Сучава було столицею Молдавської землі і головною резиденцією молдавських господарів (у 1388 – 1564 рр.), а з 1401р. – кафедрою Молдавської православної митрополії.